

SUKUPUOLI, VALINTA JA TYyli

HUOMAUTUKSIA BUTLERIN JA BEAUVOIRIN ONGELMAN- ASETTELUN YHTEYKSISTÄ

Yhdysvaltalainen filosofi Judith Butler julkaisi vuonna 1990 keskustelua herättäneen teoksen *Gender Trouble*. Teos asetti kysymyksenalaisiksi naisen ja sukupuolen käsitteet ja liikautti näin naistutkimuksen ja feministisen teorianmuodostuksen perusteita. Se avasi uudelleen Simone de Beauvoirin kiusalliset kysymykset: ”Onko naisia todella olemassa? – Mikä on nainen?” (1949/1993:11).¹

Butler aloitti teoksensa kirjaamalla väittämiä, jotka naistutkimuksesta käsin katsottuna saattavat näyttää käsitteellisiltä sekaannuksilta: hän viittasi Julia Kristevaan joka kirjoittaa, että ”naisten’ ei tarkkaan ottaen voida sanoa olevan olemassa”, Luce Irigarayhin jonka mukaan ”naisella ei ole sukupuolta” ja Michel Foucault’n joka väittää että ”seksuaalisuuden mekanismit ovat synnyttäneet sukupuolen käsitteen” Tarkoituksena oli kehittää näiden ajattelijoiden kautta uutta antiessentialistista seksuaalisuus- ja sukupuolikäsitystä.²

NIIN SANOTTU VOLUNTARISTINEN SUKUPUOLITEORIA

Butler ei suinkaan ole ainoa anglo-amerikkalaisen feminismin kriitikko, joka on

vaatinut naisen ja sukupuolen käsitteiden uudelleenarvioimista (vrt. Birke 1986, Gattens 1991), mutta hän on filosofisesti kiintoisin.

Kolme vuotta *Gender Trouble* -teoksen jälkeen ilmestyi uusi kirja *Bodies That Matter*, jossa Butler tarkensi edellisessä teoksessaan esittämiään kantoja ja niistä tehtyjä yksinkertaistavia tulkintoja. Yksi väärintulkinta, jota vastaan Butler hyökkäsi, pitää *Gender Trouble* -teosta voluntaristisen sukupuoliteorian puolustuksena. Butlerin on esitetty väittävän, että ihmisyksilö valitsee sukupuolensa (ks. esim. Kaplan 1992: 845, Weston 1993:5, 11–14). Eikä valinta koske vain sukupuolen mentaalista ja käyttäytymispuolta, vaan myös ruumiillisia piirteitä: ne ovat tahdonalaisia ilmiöitä, valittavissa periaatteessa samalla lailla kuin vaatteet ja kampaukset (vrt. Butler 1993:x).

Voluntarististen sukupuolikäsityksien tueksi esitetään erilaisia ruumiin muokkauksen tekniikoita: kehonrakennus, laihdutus, ihon vaalennus, niin sanotut kauneusleikkaukset ja sukupuolenvaihdohoidot. Taustalla vaikuttaa kartesiolainen ihmiskäsitys, jonka mukaan ihminen muodostuu kahdesta olemuksellisesti erilaisesta substanssista: mentaalisesta ja materiaalisesta. Tätä käsitystä luonnehditaan

toisinaan harhaanjohtavasti sanomalla, että siinä mieli hallitsee ruumista. Tosiasiassa Descartes asetti vapaan tahdon niin miehen- kuin ruumiintoimintojen yläpuolelle. Ihminen kykenee tahtonsa voimalla hylkäämään aistiensa ja havaintojensa todistuksen, mutta myös järjen totuudet, esimerkiksi matemaattiset totuudet. Hän kykenee vastustamaan niin fyysistä, sosiaalista kuin loogistakin pakkoa. (Descartes 1641/1990:art.58:40, 1649/1990:art.152–153:384, vrt. Baier 1981, Alanen 1989, Baier 1990, Hatfield 1992.)

Kun voluntarismia sovelletaan sukupuoleen väitetään, että ihminen kykenee hyväksymään ja hylkäämään sekä sukupuolen mentaaliset että fyysiset osatekijät. Hänen ei tarvitse hyväksyä tunteellisuutta, epäloogisuutta, huonoa suuntavaihtoa eikä aistinelinten herkkyyttä (vrt. Moir ja Jessel 1989), eikä hänen tarvitse tyytyä edes ruumiinsa hahmoon: rinnat voi leikata pois tai kasvattaa silikonilla.

Butlerin *Gender Trouble* sisältää käsitteitä – peli/leikki, performanssi ja parodia – jotka käyttöyhteydestä erotettuina synnyttävät kuvan erilaisilla sukupuoliominaisuuksilla leikittelevästä subjektista ja saattavat johtaa voluntaristisiin tulkintoihin. Kokonaisuudessaan teos kuitenkin pyrkii rakentamaan sukupuoliteoriaa Michel Foucault'n ajatusten perustalle, ja tarkasti luettuna Butler tekee selväksi, että hänen projektinsa on selvästi voluntaristismin vastainen (1990:111–112, 143, 1993:93–95, 223–241, vrt. Pulkkinen 1993, 1994).³

Vastakkaisuus asettuu Butlerin ja fenomenologien, ennen muuta Butlerin ja Simone de Beauvoirin välille (Butler 1990:32, 143, 153).⁴ Butler tulkitsee Beauvoirin *sartrelaisiksi* voluntaristiksi (1986:35–36, 1990:111–112, 129) ja pyrkii osoittamaan, että hänen oma foucault'lainen näkemyksensä hylkää Beauvoirin kyseenalaiset oletukset: ennen muuta ajatuksen vapaasta tahdosta ja tietoisuudesta, joka on riippumaton ruumiista ja seksuaalisuudesta.⁵

Lähtökohtana on Foucault'n väite, jonka mukaan sukupuoli (*sexe*) – mentaalisenä ja ruumiillisena ykseytenä – on sek-

suaalisuuden mekanismien tuottama käsite (1976/1984:152, vrt. Butler 1990:23).⁶ Tämä käsite on Foucault'n mukaan tehnyt mahdolliseksi liittää yhteen – keinotekoiseksi kokonaisuudeksi – erilaisia anatomisia tekijöitä, biologisia funktioita, käyttäytymispiirteitä, aistimuksia ja nautintoja (1976/1984:154). Lisäksi kuvitteellinen kokonaisuus esittäytyy ja esitetään kausaalisenä perustana niille käyttäytymismuodoille ja käytännöille, joiden vaikutusta se itse asiassa on (Foucault: 1976/1984:154–155).

Tuotanto- ja muokkausprosessi ei koske vain käsityksiämme ruumiista, vaan itse ruumiita. Foucault ei halua kirjoittaa vain sukupuolen käsitteen aatehistoriaa vaan ennen muuta sukupuolittuneiden ruumiiden "historian" (1976/1984:152).

Butler lähtee seuraamaan Foucault'ta ja ottaa tehtäväkseen selvittää, missä merkityksessä sukupuoli on muodostettu ja tuotettu.⁷ Tarkoituksena on panna alulle naiset-kategorian feministinen genealogia (Butler 1990:5, 147). Tuotantoa ei pidä kuvitella alistamisprosessiksi, jossa rajoittamaton vietti tai luonnostaan vapaa subjekti pakotetaan sille vieraisiin muotoihin (vrt. Foucault 1976/1984:103). Kyseessä on prosessi, joka tuottaa myös raaka-aineensa: niin vietin kuin subjektinkin (Butler 1990:1–6, 142–147, 1993:94–95, 224–230). Butler huomauttaa, että valinnan käsite ei ole tämän prosessin kuvaamisessa vain riittämätön, vaan jopa käsittämätön ja toisinaan myös julma (1993:93). Voluntarismi ei hänen mukaansa ole vain epäatosi, vaan myös moraalisesti moitittava kanta

Artikkelini tarkoituksena on selvittää Butlerin genealogian ja Beauvoirin "voluntaristismin" suhdetta. Pyrin osoittamaan, että Butlerin Beauvoir-luenta on väärä: *Le deuxième sexe* ei ole voluntaristinen Butlerin tarkoittamassa kartesiolaaisessa ja sartrelaisessa merkityksessä. Beauvoirin subjekti ei ole Descartesin *cogito* eikä Sartren *olio-itselleen*, vaan lähempänä Maurice Merleau-Pontyn maailman kietoutunutta ruumissubjektia. Valinta – esimerkiksi sukupuolen valinta – ei sen kohdalla merkitse tietoisuuden aktia, vaan ruumiin aset-

tumista tiettyyn tilanteeseen – tai tarkemmin sanottuna tietyssä tilanteessa.

Osoitan, että Butlerin harhaanjohtavaa luentaa ohjaa käsitteellinen erottelu, joka on vieras Beauvoirin tekstillle. Butler päätyy samastamaan Beauvoirin ongelmat Sartren ja Descartesin ongelmiin ennen muuta siksi, että hän lukee Beauvoirin kirjoitusta anglo-amerikkalaisen sex/gender-erottelun kautta. Hän asettaa oman työnsä yhdeksi päämääräksi tämän erottelun purkamisen, mutta kriittisestä asenteestaan huolimatta lukee sen sisälle Beauvoirin tekstiin.

Vaikka siis Butlerin Beauvoir-tulkinta korjaa virheitä, joita aikaisemmat amerikkalaislukijat ovat tehneet, hän silti lukee Beauvoiria yhä liiaksi yhtäältä Sartren teorian ja toisaalta anglo-amerikkalaisen käsitteistön kautta. Kun tarkennamme Beauvoir-tulkintaa ja irrotamme sen sex/gender-erottelusta, voimme nähdä, että Beauvoirin kysymys ei jää aivan niin kauas Butlerin kysymyksestä kuin mitä tämä antaa ymmärtää. Tarkoituksena on tutkia sukupuolittumista sekä mentaalisenä että ruumiillisenä – mutta aina jo merkityksellisenä – ilmiönä.

NAISEKSI EI SYNNYTÄ...

Butler – kuten lukemattomat muutkin Beauvoir-tulkintat – ottaa analyysinsä lähtökohdaksi jo kuuluisaksi muodostuneen lauseen: ”Naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan” (Beauvoir 1949/1991:13).⁸ Hän pyrkii ensiksi osoittamaan, että monet englanninkielisellä kulttuurialueella toimivat feministit ovat ymmärtäneet väärin tämän tulemisen prosessin. Toiseksi hän argumentoi, että oikein ymmärrettynä *Le deuxième sexe* esittää voluntaristisen sukupuolikäsityksen (Butler 1986:35–36).

Naiseksi tulemisen prosessi on anglo-amerikkalaisessa feminismissä usein käsitetty syy-seuraus-suhteeksi. Beauvoirin on uskottu osoittaneen, että tietyt yhteiskunnalliset rakenteet *aiheuttavat* naisiksi nimetyn ilmiön. Yhteiskunnan on väitetty tekevän tai muovaavan yksilöistä naisia. (Ks. esim. Millett 1969/1970, Greer 1970/

1978, Firestone 1971/1988, Oakley 1972, vrt. myös Rowbotham 1973/1986:10–11, 31–37, Mitchell 1974/1990: 301, 307.)⁹

Anglo-amerikkalaiset feministit ovat siis uskoneet Beauvoirin hyökkäävän ennen muuta biologismia vastaan, toisin sanoen sitä väitettä vastaan, että biologiset tekijät – tarkemmin sanottuna kromosomit ja hormonit – aiheuttavat ne piirteet, joiden ke räytymää nimitämme naiseksi. Jos tulkinta on oikea, Beauvoir hylkää biologisen determinismin, mutta korvaa luonnollisen pakon yhteiskunnallisella pakolla.

Tulkinta saa tukea *Le deuxième sexe* -teoksen alkupuolelle sijoittuvasta jaksosta, jossa Beauvoir tutkii biologististen selitystyritysten riittävyttä, ja toteaa ne kestävämmiksi. Hän argumentoi, että biologisista tosiasioista ei löydy riittävä perustaa miesten ja naisten väliselle kahtiajaolle (1949/1993:37–77).

Beauvoirin strategia on tässä erikoinen. Hän ikään kuin sukeltaa sisälle biologistiseen keskusteluun ja omaksuu sen käsitteistön (erit. 1949/1991:43–44). Jotkut tulkitsijat ovatkin syyttäneet teosta ristiriitaiseksi: yhtäältä Beauvoir sanoo hylkäävänsä biologiset selitykset, mutta toisaalta hän itse tuottaa tällaisia selityksiä. Esimerkiksi Aino Saarinen väittää teoksessaan *Vapautta naisille*, että Beauvoir osoittaa naisten toissijaisen aseman syyksi heidän biologisen tehtävänsä lajin jatkamisessa (1985: 132, vrt. myös Alanen 1985/1986, Hartsock 1985, Dallery 1990).

Michèle le Doeuff (1979/1980, 1989/1991) on puolustanut hedelmällisempää lukutapaa, joka teoksen kokonaisuuden kannalta on myös pitävämpi. Hänen mukaansa Beauvoirin teksti ei tue biologispohjaisia selityksiä, vaan osoittaa niiden rajat. Beauvoir sanoo selvästi ottavansa biologien ja fysiologien käsitteistön käyttöön vain väliaikaisesti, strategisista syistä selvittääkseen sanan ”naispuolinen” merkitystä. Ja hän päättää biologiaa koskevan jakson suorasanaisesti: ”Biologia ei riitä vastaamaan meitä askarruttavaan kysymykseen, miksi nainen on *Toinen*” (1949/1993:77).

Kyseessä ei siis ole biologismin puolustus, vaan sen sisäinen kritiikki. Linda Zerilli (1992) väittää jopa, että *Le deuxième sexe*-teoksen alku on mimeettinen kirjoitus Luce Irigarayn (1977/1983:142–143) kuvaamassa mielessä. Zerillin mukaan:

Beauvoir ottaa käyttöönsä miehen näennäisesti puolueettoman puheen, joka johtaa naisen lisääntymistehtävän naaraseläimen lisääntymistehtävästä ja naisen passiivisuuden munasolun passiivisuudesta. Mutta sen sijaan että Beauvoir omaksuisi tämän äänen kritiikittömästi, hän ottaa sen omaan, tuhoisaan käyttöönsä. Hän matkii lisääntymisbiologian kieltä ja johtaa siitä naurrettavan järjettömyyden, joka osoittaa, että tämä kieli ei ole tieteellisesti uskotavaa. Biologisen keskustelun aukoiissa 'paljastuu sanan naispuolinen merkitys' (1992:118).

Perinteinen anglo-amerikkalainen Beauvoir-tulkinta osuu siis oikeaan väittäessään, että Beauvoir hylkää biologismin, mutta kyseessä on vain harhaanjohtava osatoitus. *Le deuxième sexe* ei nimittäin osoita riittämättömäksi pelkästään biologiaan pohjaavia selityksiä, vaan argumentoi myös psykoanalyyttistä teoriaa sekä historiallista materialismia vastaan. Viime kädessä Beauvoir hylkää kaikki *kausaaliset* sukupuoliteoriat.¹⁰ (Vrt. le Doeuff 1979/1980:285–286, Butler 1986:41.) Hänen mukaan naiseksi nimettyä ilmiötä ei voi ymmärtää niin kauan kuin ymmärtäminen merkitsee syiden ja seurauksien eristämistä.¹¹

Tämä fenomenologinen idea tulee näkyviin eri puolilla teosta, mutta kiteytyy ”Kohtaloksi” nimetyn alkujakson lopussa. Siinä Beauvoir painottaa, että vaikka erityistieteiden osuutta ei tule kieltää yrityksessä ymmärtää, mitä nainen on tai onko naista, ne eivät yksin riitä. Tosiasioiden kuvaaminen ei avaa ongelmavyyhtiä, sillä kysymys koskee viime kädessä arvoja ja merkityksiä: ”... ruumis, seksuaalinen elämä ja tekniikat ovat konkreettisesti olemassa ihmiselle ainoastaan, jos hän tavoittaa ne olemassaolonsa koko perspektiivistä kä-

sin. Lihassoiman, falloksen ja välineen merkitys voidaan määrätä vain arvojen maailmassa” (Beauvoire 1949/1993:106).¹²

Beauvoir kertoo fenomenologisen näkemyksensä teoksen toisen osan alussa, heti kuuluisan naiseksi tulemistä koskevan lauseen jälkeen:

Naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan. Naaraspuolisen ihmisen yhteiskunnassa omaksumaa hahmoa ei määrää mikään biologinen, psykologinen tai taloudellinen kohtalo, mutta kulttuuri kokonaisuudessaan tuottaa sen uroksen ja kastraatin välisen olion jota kutsutaan naiseksi (1949/1991:13).

Kausaaliajattelun sijalle Beauvoir suosittelee fenomenologista lähestymistapaa, ennen muuta hän viittaa Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologiaan (1949/1993: 39–40, 67, 73). Sukupuoli ei tässä käsityksessä merkitse tietoista valintaa eikä sosiaalista pakkoa, vaan asentojen¹³, eleiden ja liikkeiden muuttuva muodostelmaa, olemisen *tyyliä*. Eikä tyylin ykseyttä pidä etsiä sen ulkopuolelta: edeltä, takaa tai alta, vaan sen konkreettisista tekijöistä ja niiden erilaisista yhteyksistä.

Voisi myös sanoa, että sukupuoli on Beauvoirille *situaatio*, mutta tällöin situaatiota ei tule ymmärtää Sartren tapaan. Se ei ole subjektin ulkopuolinen asiointila, jolle subjekti antaa merkityksen, vaan kietoutunut ja kerrostunut osaksi subjektia itseään (Merleau-Ponty 1945/1993:467, vrt. Le Doeuff 1989/1991:88–120, Hammond, Howard, Keat 1991:253–255).

Beauvoirin lukuisista Merleau-Ponty-viittauksista huolimatta hänen teostaan ei ole luettu Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologian kautta. Nekin tulkitsijat (Butler 1989), jotka ovat panneet viittaukset merkille, eivät ole käyttäneet niitä avaimina Beauvoirin tekstiin.¹⁴ Beauvoirin sukupuoli-käsityksen tarkentamiseksi on siis tarpeen palata Merleau-Pontyn subjekti-käsitykseen ja osoittaa ne kohdat, joissa se eroaa kartesiolaisesta subjektista ja Sartren oliosta-itselleen. Tulen seuraavassa osoittamaan, että *Le deuxième sexe* avau-

tuu uudella tavalla, kun sitä lähestytään ruumiinfenomenologian kautta.

Beauvoirin lähteenä on Merleau-Pontyn varhaisteos *Phénoménologie de la Perception* (1945). Jo tässä varhaisessa tekstissä Merleau-Ponty luonnehtii subjektia ja sen suhdetta maailmaan selvästi niin Descartesista, Husserlistä kuin Sartrestakin poikkeavilla tavoilla. Eronteko menee kuitenkin pidemmälle keskenjääneessä tutkimuksessa *Le visible et l'invisible* (1964). Teoksen osat ja niihin liittyvät muistiinpanot tekevät selväksi, että Merleau-Pontyn pyrkimyksenä oli päästä kokonaan eroon kaksijakoisista ajattelusta: tietoisuus ja maailma, subjekti ja objekti, olio-itselleen ja olio-itsessään, mieli ja ruumis jne. Tarkoituksena oli antaa ”ontologia kehittelemällä sellaisia käsitteitä, jotka korvasivat transsendentaalisen subjektiviteetin, subjektin, objektin (ja merkityksen) käsitteet...” (1964/1986:221).

MERLEAU-PONTYN VAJAA SUBJEKTI

Subjekti on Merleau-Pontylle olennaisesti ruumiillinen; se on ruumis.¹⁵ Tämä tarkoittaa ensisijassa sitä, että tekojen suorittaja sekä merkitysten kantaja ja synnyttäjät ei ole aineeton tietoisuus, vaan elävä ruumis. Myös havainto, liike, puhe, kieli ja ajattelu kuuluvat ruumiille.

Sartren tavoin Merleau-Ponty siis palauttaa fenomenologisen subjektin maailmaan, mutta keskeinen osa hänen hankettaan on pyrkimys välttää Sartren kaksijakoinen ontologia (Merleau-Ponty 1945/1993:401–402, 496–520, vrt. Dillon 1988: 37–50, 56–57, 109–110, Hammond, Howard ja Keat 1991: 96–97, 126, 261–265). Kyse on sekä fenomenologian että eksistentiaalismin maallistamisesta. Merleau-Pontyn projekti edellyttää perustavia muutoksia teon- ja mielenfilosofian käsitteissä: subjektia, tietoisuutta, intentionaalisuutta ja maailmaa on käsiteltävä toisin. (Vrt. Dillon 1988:101–103, Hammond, Howard ja Keat 1991:96, 162.)

Perinteisten termien ei pidä antaa jottaa harhaan tässä. Vaikka ruumissubjekti on merkityksen lähde, se on myös merki-

tysten kerrostuma, ”sedimentaatio” (Merleau-Ponty 1945/1993:151, 293–294, 453, 501, 504, 1960/1987:96, vrt. Heinämaa 1995a). Se ei ole maailman luoja eikä sen yksinvalti, vaan liikkeiden, asentojen, eleiden ja ilmeiden risteymä. (Vrt. Edie 1987:83, Dillon 1988: 137, 194–201, Hammond, Howard ja Keat 1991:251.)

Ruumista ei myöskään pidä ajatella biologistieteiden kuvaamaksi olioksi. Syyn, seurauksen ja funktion käsitteet ovat Merleau-Pontyn mukaan riittämättömiä inhimillisen toiminnan ja kokemuksen kirjon – sen avoimuuden – kuvaamisessa (1945/1993:87, 1951/1987:95).¹⁶ Ruumiin suhteet eivät ole ulkoisia kausaalisuhteita, vaan sisäisiä merkitys- ja ilmaisusuhteita. Tämä tarkoittaa sitä, että ruumis on itse asiassa kietoutunut osaksi kohtaamiaan ilmiöitä: toisia subjekteja ja maailmaa.¹⁷ Sen ominaisuudet eivät siten ole kuvattavissa täydellisesti eivätkä ristiriidattomasti, eikä sen käyttämä tila ole matemaattinen avaruus vaan merkityssuhteiden muodostama tilanne. (Merleau-Ponty 1945/1993: 12, 67, 116, 162, 291.)

Ruumiillisuudesta ja maailmaan kietoutumisesta seuraa, että subjekti ei ole itselleen läpinäkyvä, vaan jatkuvasti hämärä (Merleau-Ponty 1945/1993:231, vrt. Heinämaa ja Reuter 1994). Subjekti ei osu yhteen itsensä kanssa, ei kuulu sen paremmin kokonaan maailman ulkopuolelle kuin täysin sen sisäpuolellekaan. Tai täsmällisemmin sanottuna: maailma on subjektin sisäpuolella, mutta subjekti on kokonaan itsensä ulkopuolella (Merleau-Ponty 1945/1993:467).

Merleau-Ponty käyttää *tyylin* käsitettä kuvaamaan subjektin epäkeskisyyttä.¹⁸ Ryhtiä, hymyä, hiusten liikkeitä ja vaatteiden värejä ei pidä koossa yhteinen tekijä eikä aiheuttaja. Subjektin ykseys on pelkästään niissä erilaisissa tavoissa, joilla eri tekijät liittyvät ja kietoutuvat toisiinsa (Merleau-Ponty 1945/1993:378, 1951–1952/1993, 1964/1986:29–30).

Martin C. Dillon vertaa Merleau-Pontyn tyylin käsitettä Wittgensteinin perheyhtäläisyyden käsitteeseen (1988:79). Subjekti pysyy koossa samalla lailla kuin köy-

si: ei yhden jatkuvan juonteen, vaan useiden päällekkäisten, lyhyidenkin rihmojen ansiosta. Ykseys ei ole läpikäyvää, vaan limittäistä, osittaista päällekkäisyyttä (vrt. Wittgenstein 1953/1981:66).

Myöhaisteoksessaan Merleau-Ponty käyttää *kietoutumisen* ja *lihan* käsitteitä kuvaamaan subjektin erityislaatuisia suhteita itseensä ja muihin. Varhaisteos ikään kuin kulutti loppuun tietoisuuden ja maailman, subjektin ja objektin, mielen ja ruumiin käsitteistöt, ja Merleau-Ponty tajusi tarvitsevansa uusia välineitä antidualistisen hankkeensa loppuunviemiseksi. (Vrt. Dillon 1988:152–175).

Merleau-Ponty painottaa, että lihaa ei pidä ymmärtää substanssiksi. Se ei käytäydy käsitteenä samalla lailla kuin Descartesin ulottuvainen tai henkinen substanssi. Parempi vertauskohta löytyy esikraatikkojen tulen, veden ja ilman käsitteistä. Liha on *elementti* siinä unohdetussa ja mahdottomassa merkityksessä, että se on moninaisuuden ykseys, ero samuudessa (Merleau-Ponty 1964/1986:184).¹⁹

Merleau-Pontyn subjekti ei siis osu yhteen itsensä kanssa, vaan on etäällä itsestään, jo liikkunut, siirtynyt. Tämä ei tarkoita täydellistä hajoamista, subjekti on moninainen aivan erityisessä mielessä. Kyse ei ole psyyken historiallisesta eikä rakenteellisesta jakaantumisesta. Merleau-Ponty sanoutuu irti niistä psykoanalyysin tulkinnoista, joissa subjekti erottuu alkuperäisestä ykseydestä vieraantumisen kautta (vrt. Lacan 1949/1977, ks. myös Husserl 1954/1989:184–186). Hän osoittaa, että kaikki tällainen hajoaminen tai jakaantuminen on mahdollista ainoastaan, jos jakaantuja on jo valmiiksi vajaa (1960/1964:139–141, 1964/1986:182–183).

Merleau-Ponty ei hyväksy jakaantumisen ideaa edes strukturalistisesti tulkittuna. Osat, tasot, kerrokset ja vaiheet eivät riitä hänen mukaansa subjektin moninaisuuden kuvaamiseen. (Vrt. Freud 1923/1991:362–363, Freud 1933/1979:111.) Niiden sijasta hän ottaa käyttöön pinnan kuvaston: kudokset, punokset, verkot ja tekstuurit, ja siirtyy rakenneanalyysistä sub-

jektin topologiaan. Merleau-Pontyn subjekti ei siis pirstoudu, vaan kiertyy ja kääntyy itsensä ympäri kuin ristityt kädet tai toisiaan koskettavat huulet (1945/1993:109, 123–124, 467, 520, 1964/1986:180–181, vrt. Dillon 1988:156)²⁰ Moninaisuus tulee merkitsemään jatkuvaa – ei saavutettua eikä kehittynyttä – avoimuutta (Merleau-Ponty 1964/1986:48). Subjekti ikään kuin vuotaa moneen suuntaan.

SEX JA GENDER – BUTLERIN BEAUVOIR-TULKINNAN ONGELMAT

Judith Butler kuitenkin olettaa *Gender Trouble*-teoksessaan, että Beauvoirin subjektikäsite on sovellus Descartesin ja Sartren teorioista – tai että näiden ero Merleau-Pontyyn ei ole merkittävä (1990:9–12, 129, 153n.21). Hän kirjoittaa muun muassa, että Beauvoir kuvaa ruumista ”mykäksi faktisiteetiksi, joka odottaa merkitystä ... transsendentilta tietoisuudelta”, ja lisää vielä, että Beauvoirin tietoisuus on kartesiolainen ja siksi immateriaalinen (1990:129). Beauvoirin ajatus naiseksi tulemisesta vääristyy näin luettuna cogiton tai olio-itselleen aktiksi: aineeton tietoisuus omaksuu piirrejoukon johon sillä ei ole ”kausaalista eikä ilmaisullista sidettä” (Butler 1990:112).

Oletus on outo niiden lukuisten tekstiosuuksien valossa, jossa Beauvoir kuvaa subjektin ruumiilliseksi ja ruumiin historialliseksi. (Vrt. le Doeuff 1989/1991:99.) *Gender Trouble* on ristiriidassa myös Butlerin omien aikaisempien tekstien kanssa.

Butler argumentoi artikkelissaan *Sex and gender in Simone de Beauvoir's Second sex* (1986), että Beauvoirin kuvaus naisen tilanteesta hylkää Descartesin kaksijakoisen ihmiskäsityksen (1986:37–40, 44), ja väittää, että Beauvoir radikalisoi myös Sartren teoriaa (1986:38). Johtopäätöksissään hän jopa ehdottaa, että Foucault'n sukupuoliäsite voidaan nähdä Beauvoirin teorian kehittelynä (1986:46). *Gender Trouble*-teoksessa Butler kuitenkin toteaa luopuneensa aikaisemmasta tulkinnasta ja väittää Beauvoirin pitävän yllä kartesiolaista mielen ja ruumiin vastakkai-

suutta (1990:12). Hän ei esitä argumenttia uuden näkemyksensä tueksi, vaan ainoastaan kuvaa näkökannan vaihdoksen.

Tutkielmassaan *Sexual ideology and phenomenological description* (1989) Butler kiinnittää ohimennen huomiota Beauvoirin Merleau-Ponty-viittauksiin, mutta ei pohdi teoreetikkojen yhteyksiä tämän tarkemmin. Sen sijaan hän pyrkii osoittamaan, että Merleau-Pontyn havaintoteoriaa hallitsee oletus näköaistin ensisijaisuudesta ja että tämä oletus johtaa misogynyiseen ja heteroseksistiseen seksuaalisuuskäsitykseen (1986:92–97).

Butlerin kritiikki ei kestä laajempaa tarkastelua: se perustuu muutamaa varhais-teen lauseeseen ja sivuuttaa suuren joukon tekstikohtia, joissa Merleau-Ponty katseen sijasta käyttää mallina kosketusta ja tuntoaistia. Lisäksi Butler joutuu oletamaan, että Merleau-Pontyn filosofinen hanke muuttui radikaalilla tavalla (1989: 99–100), sillä myöhäisteos käyttää kosketusta – muun muassa toisiaan koskettavien huulia – subjektin kaikkien suhteiden mallina (Merleau-Ponty 1964/1986:179). Martin C. Dillon on argumentoinut vahvasti tällaista katkos-tulkintaa vastaan teoksessaan *Merleau-Ponty's Ontology* (1988), mutta Butler ei ota huomioon hänen vaihtoehtoista lukutapaansa.²¹ Pinnallinen kritiikki saa Butlerin ohittamaan tekstin, jonka kautta Beauvoirin teksti avautuisi toisella tavalla.

Osoitan seuraavassa, että Butlerin tulkintaa vääristää käsitteellinen erottelu, joka ei tee oikeutta Beauvoirin teokselle. Butler sovittaa fenomenologisen tekstin anglo-amerikkalaisen feminismin sex/gender-käsitteistöön. Tämä käsitteistö tuo mukanaan mieli/ruumis- ja kulttuuri/luontojaon sekä ajatukseen sukupuolen ylihistoriallisesta muuttumattomasta ytimestä. Se tuo mukanaan myös kysymyksen sex- ja gender-piirteiden suhteesta sekä ongelman kaksi perusratkaisua: konstruktionismin mukaan gender-piirteet ovat tulosta yhteiskunnallisista pakoista, voluntarismin mukaan ne ovat seurausta yksilöllisistä valinnoista.²² Butler väittää, että Beauvoir

puolusti tässä kysymyksessä voluntarismia.

Sex/gender-erottelu on Butlerin lähtökohtana sekä 1980-luvun alun myönteisessä tulkinnassa että 1990-luvun kriittisessä arvioissa. Kysymys naiseksi tulemisesta muuttuu molemmissa teksteissä kysymykseksi tiettyjen gender-piirteiden omaksumisesta (Butler 1986:35–36, 1990: 8, 111). *Gender Trouble*-teoksessa Butler päätyy pohtimaan:

How does one "become" a gender? What is the moment or mechanism of gender construction? And, perhaps most pertinently when does this mechanism arrive on the cultural scene to transform the human subject into a gendered subject? (1990:111).²³

Jotta voisimme nähdä, miten kohtalokas tämä käsitteellinen käytäntö on Butlerin Beauvoir-tulkinnalle, on syytä syventyä hetkeksi sex/gender-erottelun "logiikkaan". Erottelu ei nimittäin ole täysin yksiselitteinen. Sitä on käytetty kahdella eri tavalla, jotka kuitenkin kytkettyvät toisiinsa. Erotan toisistaan *sisällöllisen ja muodollisen* käyttötavan.

Alunperin erottelu tehtiin sisällöllisesti, toisin sanoen luettelemalla yhtäältä ne ominaisuudet, jotka sisältyivät sex-luokkaan, ja toisaalta ne, jotka sisältyivät gender-luokkaan. 1970-luvun englanninkielisten feministien mukaan gender-piirteitä ovat mentaaliset piirteet ja käyttäytymispiirteet; "sex" sisältää biologiset ominaisuudet: geneettiset, hormonaaliset ja elimelliset piirteet (ks. esim. Millett 1969/1970, Greer 1970/1978, Oakley 1972, vrt. myös Firestone 1971/1988).²⁴

Tämä sisällöllinen määritelmä on myöhemmin väistynyt ja tilalle on tullut muodollinen määritelmä, joka ei luettele luokkien sisältämiä ominaisuuksia, vaan antaa ainoastaan kriteerin luokkaan kuulumiselle. "Gender" on siirtynyt tarkoittamaan *mitä tahansa* sukupuolipiirteitä – olivatpa ne mentaalisia, behavioraalisia tai elimellisiä – jotka määräytyvät yhteiskunnasta ja kulttuurista käsin. "Sex" viittaa tällöin niihin sukupuoliominaisuuksiin, joiden

määräytymistä kuvaavat puhtaasti biologiset säännönmukaisuudet (ks. esim. Humm 1990:84).²⁵ "Sex" on tullut merkittävään niitä sukupuolen osatekijöitä, jotka edeltävät kulttuurisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä.

Kun siis Butler palauttaa Beauvoirin naiseksi tulemista koskevat pohdinnat kysymykseen, miten ihmiset omaksuvat gender-piirteet, kyse ei ole viattomasta siirtymästä. Gender-käsite edellyttää ja tuo mukanaan sex:in idean, ajatuksen luonnon antamasta, yhteiskunnallisia käytäntöjä ja yksilöllisiä valintoja edeltävästä sukupuoli-ajasta.²⁶ Omassa genealogisessa projektissaan Butler pyrkii purkamaan tämän ajatuskuvion, mutta lukee sen silti sisälle Beauvoirin tekstiin (vrt. Lorey 1993:12–13). Hänen tarkoituksenaan on päästä eroon luonnollisen perustan ja kulttuurisen pinnan erottelusta, mutta erottelu palaa hänen tekstiinsä vastustajan nimissä:

"One is not born, but rather becomes a woman" – Simone de Beauvoir's formulation distinguishes sex from gender and suggests that gender is an aspect of identity gradually acquired (1986:35).

Beauvoir was willing to affirm that one is born with a sex, as a sex, sexed, and that being sexed and being human are coextensive and simultaneous; sex is an analytic attribute of the human; there is no human who is not sexed; sex qualifies the human as a necessary attribute (1990:111, vrt. myös 125).

Nämä väitteet ohittavat täydellisesti ne tekstiosuudet, joissa Beauvoir ottaa eksplisiittisesti kantaa kysymykseen sukupuoli-erion välttämättömyydestä. Heti biologisia selityksiä koskevan jakson alussa Beauvoir painottaa, että "sukupuolisesti eriytynyt toiminta ei sisälly välttämättä ihmisen olemiseen" (1949/1993:39). Beauvoir ei kiellä eriytymisen välttämättömyyttä vain tuotantotaloudessa tai niin sanotussa tunnetaloudessa, vaan myös suvunjatkamisessa. Hän kirjoittaa:

Lajin säilyminen ei edellytä sukupuoli-jakoa (...). On mahdotonta kuvitella mieltä ilman ruumista ja on mahdotonta kuvitella ihmistä joka ei kuolisi, mutta me kykenemme kuvittelemaan partenogeneettisen tai hermafrodiittisen yhteiskunnan (1949/1993:40).

Beauvoir viittaa tässä jälleen kerran Merleau-Pontyyhin, joka *Phénoménologie de la perception* -teoksessa kuvaa, miten ihmisen olemassaolo pakottaa meidät tarkistamaan totunnaisia käsityksiämme välttämättömästä ja satunnaisesta. Näin siksi, että ihmisen olemassaolon tapa muuttaa satunnaisen välttämättömäksi *toistamalla* (Merleau-Ponty 1945/1993:199).²⁷

Beauvoir seuraa Merleau-Pontya myös korostaessaan ihmisen olemassaolon avoimuutta. Hän lainaa tämän sanoja, kirjoittaa että "ihminen ei ole luonnonlaji, vaan historiallinen idea" (vrt. Merleau-Ponty 1945/1993:199), ja jatkaa: "eikä nainen ole todellisuuden kiteytymä tai tosiasia, vaan tuleminen" (1949/1993:73).

Kun Beauvoir tämän jälkeen puhuu naaraspuolisesta *ihmisestä* ja sen yhteiskunnassa omaksumasta hahmosta, mikään ei oikeuta olettamaan, että hän hylkää edellä esittämänsä ihmiskäsityksen. "Ihminen" tulee myös tässä yhteydessä ymmärtää historiallisessa merkityksessä: kyse ei ole kulttuuria, historiaa tai diskurssia edeltävästä annetusta, vaan satunnaisuudesta joka toiston kautta muuttuu välttämättömyydeksi.

...NAISEKSI TULLAAN

Beauvoirin kannanottojen, huomautusten ja viittausten valossa ei ole lainkaan itsensänselvää, että naiseksi tuleminen merkitsisi hänelle pelkästään tiettyjen piirteiden omaksumista. Päinvastoin olen pyrkinyt osoittamaan, että kysymys koskee naisen olemista ylipäätään.

Beauvoir ei oleta, että ihmiset jakaantuvat luonnostaan kahteen toisiaan täydentävään ryhmään, jotka yhteisöllisten pakkojen tai yksilöllisten valintojen tuloksena eriytyvät yhä kauemmas toisistaan. Sekä konstruktionismin että voluntarismin

selytykset ovat hänen mukaansa riittämättömiä. Hän ei oletta jakoa, vaan kysyy miksi ja miten se on muodostunut: mikä on nainen, onko naisia todella olemassa?

Teoksen kokonaisuuden kannalta on perustellumpaa tulkita Beauvoirin kysymys radikaaliksi yritykseksi kyseenalaisistaa naisen ja sukupuolen käsitteet. Se tulee näin ollen hyvinkin lähelle Butlerin asettamaa kysymystä koko sukupuolijaon muodostumisesta.

Beauvoirin subjektia ei pidä myöskään sekoittaa Sartren olio-itselleen. Vaikka Beauvoir (1955) puolusti Sartrea Merleau-Pontyn kriittisiä tulkintoja vastaan, hän ei omaksunut Sartren käsitteistöä sellaisenaan. Hän sovelsi transsendenssi ja immanenssin käsitteitä aivan uudenlaiseen kysymyksenasetteluun ja pakotti ne näin liikkeeseen. (Vrt. Lloyd 1984:86–102, Heinämaa 1989a, 1989b.) Michèle le Doeuff argumentoi, että *Le deuxième sexe*-teoksessa Beauvoir tarkoituksena oli sukupuolilyksymyksen uudelleen muotoileminen, ei Sartren käsitteistön soveltaminen, paikkaaminen tai purkaminen (1989/1991:88). Kysymys ja sen pohdinta johtivat kuitenkin käsitteiden radikaaliin muokkaamiseen. Tässä muokkauksessa näkyy jälkiä Merleau-Pontyn antidualistisesta ruumiskäsityksestä.

Kun siis Beauvoir kysyy, miten naisek-

si tullaan, hän kysyy, miten maailmaan kietoutunut ruumis päätyy yhtäältä toistamaan tiettyjä liikkeitä ja asentoja ja kykenee toisaalta vaihtamaan ja muuttamaan niitä. Beauvoirin vastaus ei ole johdonmukainen eikä ongelmaton, mutta sen kritisoiminen ja purkaminen edellyttää, että itse kysymys on ymmärretty oikein.

Olen argumentoinut – Judith Butlerin esityksen vastaisesti – että oikea tulkintakehys ei löydy Sartren tietoisuusfilosofiasta eikä englanninkielisen feminismin sex/gender-erottelusta, vaan Merleau-Pontyn ja Beauvoirin fenomenologisesta ruumiskäsityksestä. Mikäli argumenttini on pitävä, Beauvoirin teosta ei vielä ole käsitelty loppuun. Itse asiassa me olemme päässeet vasta kirjan alkuun:

Harkitsin pitkään ennen kuin ryhdyin kirjoittamaan kirjaa naisesta. Aihe on ärsyttävä, etenkin naisille, eikä se ole uusi. Feminismia koskevaan kiistaan on jo vuodatettu riittävästi mustetta, toistaiseksi aihe on käsitelty loppuun: siitä ei puhuta enää. Ja kuitenkin siitä yhä puhutaan. Vaikka ei näytä siltä, että tämän vuosisadan lukuisat järjestömät typeryydet olisivat valaisseet ongelmaa paljoakaan. Onko mitään ongelmaa? Mikä se on? Onko edes naisia? (Beauvoir 1949/1991:11)

v i i t t e e t

- Olen itse kääntänyt Beauvoir-lainaukset suomenkielelle, sillä Annikki Sunin suomenoksessa on lukuisia virheitä ja puutteita. Kiitän Kaisa Siveniusta avusta kääntämisessä.
- Kiitän Ilpo Heläniä, Marja-Liisa Honkasaloa ja Martina Reuteria valaisevista Merleau-Ponty -keskusteluista, sekä Tuija Pulkista, Ritva Ruotsalaista, Laura Ruohosta ja Kirsi Saarikangasta tekstin jäsentämistä ja täydentämistä helpottaneista ehdotuksista ja huomautuksista.
- Sukupuolivoluntarismi näyttää olevan pikemminkin kritiikkiä varten rakennettu keino- tai näkemys kuin kenenkään tosiasiallinen kanta. Se toimii usein keskustelussa samanlaisena argumentaation välineenä kuin ns. kartesiolaisuus, joka tarkemmin katsottuna eroaa myös Descartesin opeista.
- Eksistentiaalisista yhtenä fenomenologian tulkintana ks. Edie 1987:78–89, vrt. myös Dillon 1988 sekä Hammond, Howard ja Keat 1991.
- Esa Saarisen mukaan Beauvoirin voluntarismi ulottuu ruumiillisiin piirteisiin saakka: naiset voivat – ja heidän tulee – hylätä suvun- jatkamistehtävänsä (Saarinen 1983/ 1984).
- Seuraan Kaisa Siveniuksen Foucault-suomennota, jossa *sexe*-termi on käännetty ”sukupuoleksi”.
- En ota tässä kantaa Butlerin Foucault-luen- nan pitävyyteen.
- Alkuperäinen ranskankielinen lause kuuluu: *On ne nait pas femme: on le devient.*
- 1970-lukujen feministiteoreetikot käsittivät sukupuolituotannon usein yhtenäiseksi ja

- yksisuuntaiseksi prosessiksi. Patriarkaatti ajateltiin keskusjohtoiseksi järjestelmäksi, ja sen mekanismit ymmärrettiin yksilösubjektien käyttämiksi ja hallitsemiksi välineiksi. Vastaavasti vallan vastustus kuviteltiin yhtenäiseksi vallankumousprosessiksi.
- Tällainen käsitys sukupuolituotannosta on hyvin erilainen kuin Butlerin foucaultilainen näkemys, jossa valta on hajallaan eikä sen vaikutusten takana ei ole ketään (Butler 1990:142–149, vrt. Foucault 1976/1984: 95–96). Kyseessä on siis kaksi hyvin erilaista käsitystä siitä, missä mielessä sukupuoli on rakennelma (*construct*) tai tuote (*product*). Ks. tästä Heinämaa 1995b.
- Merleau-Ponty huomauttaa *Phénoménologie de la perception* -teoksessaan, että historiallinen materialismi ja psykoanalyysi ovat harhaanjohtavia ainoastaan kausalistisesti tulkittuina ja että tällaiset tulkinnot voidaan korvata historiallisilla (1945/1993: 199–202).
  - Yksi Merleau-Pontyn perusväitteistä *Phénoménologie de la perception* -teoksessa on, että havainnon, aistimuksen ja liikkeen teoria ei voi olla kausalistinen, ks. esim. 1945/1992:87.
  - Merleau-Ponty kirjoittaa yksitoista vuotta myöhemmin: ”Psykoanalyysi, jonka hyväksymme ja josta pidämme ei ole sama kuin se jonka hylkäsimme. Emme myönnä – emmekä tule koskaan myöntämään – että sillä falloksella, joka on objektiivisen ruumiin osa ja virtsaamisen ja parittelun väline, olisi kausaalista voimaa määrätä käyttäytymismuotoja. Olemme oppineet erottamaan unien, kuvitelmien ja käyttäytymisen tarjoamasta materiaalista imaginaarisen falloksen, symbolisen falloksen, unien ja runouden falloksen. Käytännöllinen, funktionaalinen, arkinen ruumis ei selitä ihmistä; päinvastoin ihmisruumis keksii yhä uudestaan symbolisen ja poeettisen merkityksensä” (1960/1993:69).
  - Merleau-Ponty käyttää sanaa *posture*, joka on joskus harhaanjohtavasti ymmärretty ”asenteeksi”. Kyseessä ei kuitenkaan ole mielen tila, vaan ruumiin asento ja liikesuunta.
  - Ainoana poikkeuksena Sonja Kruks 1992.
  - Jotkut tulkitsijat ovat ehdottaneet ranskan-kielisen *corps* -sanan käännökseksi termiä ”keho” sillä perusteella, että kyse on liikuvasta elävästä ruumiista. Nähdäkseni kuitenkin juuri ”ruumis” tavoittaa Merleau-Pontyn maallisen käsityksen subjektista: se on elävä mutta kuoleman rajaama, merkityksen lähde mutta myös merkityksen kerrostuma.
  - Argumentti etenee poikkeustapauksista normaaliin. Merleau-Ponty kiinnittää huomiota havainnon ja liikkeen patologioihin ja osoittaa niiden idealistiset kuvaukset ja kausaaliset selitykset riittämättömiksi. Kyse on fenomenologisesta menetelmästä Husserlin hengessä: variaatiot vapauttavat kuvauksen välittömästä ja oletetusta. Vrt. Edie 1987: 60–65, Hammond, Howard ja Keat 1991: 165, 181, Haaparanta 1994.
  - Ulkoiset (kausali)suhteet ja sisäiset (merkitys)suhteet eroavat siinä, että edellisen jäsenet voidaan identifioida toisistaan riippumatta, mutta jälkimmäisen jäseniä ei voida. Ks. tästä esim. Hammond, Howard ja Keat 1991:127–152, vrt. myös Melden 1961/1964:43–55, Stoutland 1970, von Wright 1971/1993: 83–131.
  - Minän ja toisen suhdetta koskevassa luenossaan *L'Expérience d'autrui* Merleau-Ponty valottaa käsitystään (olemisen) tyylistä teatteri- ja näyttämövertauksilla (1951–1952/1993).
  - Elementin käsite edeltää aristoteelista muodon ja materiaan erottelua, joten *ero* ei sen yhteydessä tarkoita yhden muodon erilaisia materialisaatioita eikä yhden materiaan erilaisia ilmenemismuotoja. Kyse on pikemminkin sisäisestä jännitteestä: *ero* on ykseydessä itsessään. Merleau-Ponty etsii esokraattikkojen tapaan vertauskohtia musiikista, jousien ja kielen virittämisestä. Martin Dillon argumentoi, että elementin idea tarjosi Merleau-Pontylle mahdollisuuden välttää sekä dualismi että monismi (1988:157).
  - Luce Irigaray keskustelee Merleau-Ponty-esseessään myös huuli- ja käsikuvien yhteyksistä ja eroista. Ristiotteen sijasta hän ehdottaa malliksi rukousasentoa, jossa kädet eivät tartu toisiinsa, vaan ainoastaan painautuvat yhteen. Lisäksi hän huomauttaa, että tämä ele on (lännessä) kuulunut naisille (1984/1989:151–152, vrt. 159–161).
  - Dillonin teoksen keskeinen osa ”Merleau-Ponty and the reversibility thesis” on julkaistu jo vuonna 1983 *Man and World* -aikakauslehdessä; Butler julkaisi oman kritiikkinsä vuonna 1989.
- Vrt. Luce Irigarayn tarkempi ja teoreettisesti perustavampi Merleau-Ponty-kritiikki ”L'invisible de la chair” teoksessa *Éthique de la différence sexuelle* (1984). Irigaray argumentoi, että jatkuvista pyrkimyksistään huolimatta (ks. esim. Merleau-Ponty 1951/1987:93–94) Merleau-Ponty päätyy palauttamaan Toisen Minään. Lopputuloksena on hänen mukaansa solipsistinen systeemi, jossa Toisen Toisesta tulee jälleen kerran vain Minän Toinen. (Irigaray 1984/1989:143–171, vrt. myös Allen 1982/1993.)

22. Jos ja kun valintaprosessi käsitetään kausaaliseksi tapahtumaksi, niin voluntarismista tulee perusajatukseltaan yhtä kausalistinen teoria kuin konstruktionismista.

23. Esitän lainauksen alkuperäisessä englantinkielisessä asussa, jotta Butlerin sitoutuminen sex/gender-käsitteistöön jäisi näkyviin.

24. Erottelu ilmestyi ensin, jo 1960-luvun alkupuolella, yhdysvaltalaisen psykoanalyttikkojen teksteihin (Greenson 1964, Stoller 1964). Keskustelu koski sukupuoli-identiteetin muodostumista ja sen yhteyttä varhaisiin ihmissuhteisiin. Ritva Ruotsalainen on tutkinut tämän keskustelun aatehistoriallisia taustoja, erityisesti yhteyttä hermafroditismia koskeviin lääketieteellisiin tutkimuksiin.

Robert Stoller kiteytti erottelun vuonna 1969 ilmestyneessä teoksessaan *Sex and Gender* kehitellessään psykoanalyttista teoriaa transeksuaalien sukupuoli-identiteetin muodostumisesta. Hän viittasi tässä yhteydessä Freudin esseeseen *A case of homosexuality in a woman*, jossa Freud erottaa (homo)seksuaalisuuden kolme puolta: fyysikaaliset piirteet, mentaaliset piirteet sekä objektin valinnan (1920/1990:389–399). Stoller samastaa gender-käsitteensä luettelon toiseen kohtaan, kyse on siis mentaalista ominaisuuksista ja käyttäytymisestä.

Aatehistoriallisesti on kiintoisaa huomata, että edellä mainitut feministit viittaavat juuri Stollerin teoksen tuodessaan sex/gender-erottelun osaksi feminististä argumentaatiotaan. Ks. tästä yhteydestä Gatens 1991, Heinämaa 1995b.

25. Sisällöllinen määrittely elää yhä muodollisen määrittelyn rinnalla feministisissä keskusteluissa, ks. esim. Tuttle 1986:123.

Tärkeää on huomata, että muodollinen määrittely jättää luokkien tarkemman sisällön empiirisen tutkimuksen ratkaistavaksi. Toisin sanoen määrittelmä ei kerro suoraan, mitkä piirteet sisältyvät gender- ja mitkä sex-luokkaan. Hypoteeseja on monia, äärikantana biologinen determinismi, jonka mukaan suurin osa kaikista sukupuolipiirteistä on riippumaton sosiaalisista tekijöistä, ja äärikonstruktionismi, jonka mukaan vain suoraan reproduktioon liittyvät ominaisuudet, jos nekkään, ovat biologisesti määrättyneitä.

26. Isabell Lorey argumentoi, että Butler käyttää sex-termiä kahdessa eri merkityksessä, kyse on yhtäältä ”ruumiillisesta tilanteesta” ja toisaalta ”seksuaalisesti eriytyneestä anatomia” (1993:12).

27. Alkuperäisteksti kuuluu: ”L’existence hu-

maine nous obligerà de reviser notre notion usuelle de la nécessité et de la contingence, parce qu’elle est le changement de la contingence en nécessité par l’acte reprise.”

KIRJALLISUUS

Alanen, Lilli 1985/1986: Naisen asema valtiossa Platonin ja Aristoteleen mukaan. Teoksessa Lilli Alanen, Leila Haaparanta ja Terhi Lumme (toim.): *Nainen, järki ja ihmisarvo: Esseitä filosofian klassikoiden naiskäsitteistä*. WSOY, Helsinki.

— 1989: Descartes’s dualism and the philosophy of mind. *Revue de Métaphysique et de Morale*, no. 3.

Allen, Jeffrey 1982/1993: Through the wild region: An essay in phenomenological feminism. Teoksessa Keith Hoeller (toim.): *Merleau-Ponty and Psychology*. Humanities Press, New Jersey.

Baier, Annette 1981: Cartesian persons. Teoksessa *Postures of the Mind: Essays on Mind and Morals*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

— 1990: What emotions are about. Teoksessa James E. Tomberlin (toim.): *Philosophical Perspectives, 4: Action Theory and Philosophy of Mind*. Ridgeview Publishing Company, Atascadero, California.

de Beauvoir, Simone 1949/1993: *Le deuxième sexe I: Les faits et les mythes*. Gallimard, Pariisi.

— 1949/1991: *Le deuxième sexe II: L’expérience vécue*. Gallimard, Pariisi.

— 1955: Merleau-Ponty et le pseudo-Sartrisme. *Les Temps moderne*, no. 1, s. 207–2123.

Birke, Lynda 1986: *Women, Feminism and Biology: The Feminist Challenge*. Harvester Press, Brighton, Sussex.

Butler, Judith 1986: Sex and gender in Simone de Beauvoir’s Second Sex. *Yale French Studies*, 2. numero, s. 35–49.

— 1989: Sexual ideology and phenomenological description: A feminist critique of Merleau-Ponty’s Phenomenology of Perception. Teoksessa Jeffner Allen ja Iris Marion Young (toim.): *The Thinking Muse: Feminism and Modern French Philosophy*. Indiana University Press, Bloomington ja Indianapolis.

— 1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York ja Lontoo.

— 1993: *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of “Sex”*. Routledge, New York, Lontoo.

Dallery, Arleen B. 1990: Sexual embodiment: Beauvoir and french feminism (écriture féminine). Teoksessa Azizah Y. Al-Hibri ja

- Margaret Simons (toim.): *Hypatia Reborn: Essays in Feminist Philosophy*. Indiana University Press, Bloomington.
- Descartes, René 1641/1990: *Meditations of first philosophy*. Käänt. John Cottingham. Teoksessa *The Philosophical Writings of Descartes*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- 1649/1990: The passions of the soul. Käänt. Robert Stoothoff. Teoksessa *The Philosophical Writings of Descartes*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Dillon, Martin C. 1988: *Merleau-Ponty's Ontology*. Indiana University Press, Bloomington ja Indianapolis.
- Eddie, James M. 1987: *Edmund Husserl's Phenomenology: A Critical Commentary*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana.
- Firestone, Sulamith 1971/1988: *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. The Women's Press, Lontoo.
- Foucault, Michel 1976/1984: *The History of Sexuality: An Introduction*. Käänt. Robert Hurley. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex.
- Freud, Sigmund 1920/1990: The psychogenesis of a case of homosexuality in a woman. *Case Histories II*. Käännetty James Stracheyn johdolla. Penguin Books, Lontoo, New York.
- 1923/1991: The ego and the id. Käänt. James Strachey. Teoksessa *On Metapsychology*. Penguin Books, Lontoo.
- 1933/1979: The dissection of psychical personality. Käänt. James Strachey. Teoksessa *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. Penguin Books, Harmondsworth.
- Gatens, Moira 1991: A critique of the sex/gender distinction. Teoksessa Senja Gunew (toim.): *A Reader in Feminist Knowledge*. Routledge, Lontoo, New York.
- Greenson, Ralph R. 1964: On homosexual and gender identity. *International Journal of Psychoanalysis*, 45. vuosikerta, 4. numero, s. 220–226.
- Greer, Germaine 1970/1978: *The Female Eunuch*. New York, Bantam Books.
- Haaparanta, Leila 1994: Intentionality, intuition and the computational theory of mind. Teoksessa Leila Haaparanta (toim.): *Mind, Meaning and Mathematics*. Kluwer Academic Press, Dordrecht.
- Hammond, Michael, Jane Howard ja Russell Keat 1991: *Understanding Phenomenology*. Blackwell, Oxford ja Cambridge.
- Hartsock, Nancy 1985: *Money, Sex, and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*. Northeastern University Press, Boston.
- Hatfield, Gary 1992: Descartes' physiology and its relation to his psychology. Teoksessa John Gottingham (toim.): *The Cambridge Companion to Descartes*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Heinämaa, Sara 1989a: Tiedon kohteena: Imetävä akateemikko. Teoksessa Sara Heinämaa (toim.): *Naisen tieto*. Art House, Juva.
- 1989b: Älyn politiikka. Teoksessa Sara Heinämaa ja Ilkka Tuomi: *Ajatuksia synnyttävät koneet: Tekoälyn unia ja painajaisia*. WSOY, Helsinki.
- 1995a: Ele, ilme ja rytmi. Kosketuksia Maurice Merleau-Pontyn kielikäsitteeseen. *Ajatus*, 52. vuosikerta.
- 1995b: Woman – nature, construct, style? Ilmestyy teoksessa Lynn Hankinson-Nelson, Jack Nelson (toim.): *Feminism, Science and the Philosophy of Science*. Kluwer.
- Heinämaa, Sara ja Martina Reuter 1994: Naisen tunneherkkyys: Filosofinen keskustelu tunteiden järjellisyydestä. *Naistutkimus/Kvinnoforskning*, 7. vuosikerta, 1. numero, s. 4–20.
- Humm, Maggie 1990: *The Dictionary of Feminist Theory*. Ohio State University Press, Columbus.
- Husserl 1954/1989: *The Crisis of European Science and Transcendental Phenomenology: Introduction to Phenomenological Philosophy*. Northwestern University, Evanston.
- Irigaray, Luce 1977/1983: *Ce sexe qui n'en pas un*. Minuit, Pariisi.
- 1984/1989: *Éthique de la différence sexuelle*. Minuit, Pariisi.
- Kaplan, Ann E. 1992: Review of Gender Trouble. *Signs*, 17. vuosikerta, 4. numero, s. 343–348.
- Kruks, Sonja 1992: Gender and subjectivity. Simone de Beauvoir and contemporary feminism. *Signs*, 18. vuosikerta, 1. numero, s. 89–110.
- Lacan, Jacques 1949/1977: The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience. Käänt. Alan Sheridan. Teoksessa *Écrits: A Selection*. W.W. Norton & Company, New York, Lontoo.
- Laquer, Thomas 1990/1992: *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, Lontoo.
- Le Doeuff, Michèle 1979/1980: Simone de Beauvoir and existentialism. *Feminist Studies*, 6. vuosikerta, 2. numero, s. 277–289.
- 1989/1991: *Hipparchia's Choice: An Essays Concerning Women, Philosophy etc.* Käänt. Trista Selous. Blackwell, Oxford, Cambridge.
- Lloyd, Genevieve 1984: *The Man of Reason: 'Male' and 'Female' in Western Philosophy*. Methuen, Lontoo.

- Lorey, Isabell 1993: Der Körper als Text und das aktuelle Selbst: Butler und Foucault. *Feministische Studien*, 11. vuosikerta, 1. numero, s. 11–23.
- Melden, A.I. 1961/1964: *Free Action*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Merleau-Ponty, Maurice 1945/1993: *Phénoménologie de la perception*. Gallimard, Paris.
- 1951/1987: On the phenomenology of language. Teoksessa *Signs*. Käänt. Richard D. McCleary. Northwestern University Press, Evanston.
- 1951–1952/1993: The experience of others. Teoksessa Keith Hoeller (toim.): *Merleau-Ponty and Psychoanalysis*. Humanities Press, New Jersey.
- 1960/1993: Phenomenology and psychoanalysis: Preface to Hesnard's L'Oeuvre de Freud. Teoksessa Keith Hoeller (toim.): *Merleau-Ponty and Psychoanalysis*. Humanities Press, New Jersey.
- 1960/1987: *Signs*. Käänt. Richard D. McCleary. Northwestern University Press, Evanston.
- 1960/1964: The child's relations with others. Käänt. William Cobb. Teoksessa James M. Edie (toim.): *The Primacy of Perception*. Northwestern University Press, Evanston.
- 1964/1986: *Le visible et l'invisible*. Toim. Claude Lefort. Gallimard, Pariisi.
- Millet, Kate 1969/1970: *Sexual Politics*. Ballantine Book, New York.
- Mitchell, Juliet 1974/1990: *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*. Penguin Books, London.
- Moir, Anne ja David Jessel 1989: *Brainsex*. Mandarin, Lontoo.
- Oakley, Ann 1972: *Sex, Gender and Society*. Temple Smith, Lontoo.
- Pulkkinen, Tuija 1993: Keinotekoista seksiä? Luonto, luonnottomuus ja radikaali sukupuolipoliittikka. *Tiede&edistys*, 18. vuosikerta, 4. numero, s. 299–313.
- 1994: Sukupuolen genealogia eli ristiinpukeutuminen ja postmoderni filosofia. *Ajatus 50: Vapaus ja moraalinen perusta*. Yliopistopaino, Helsinki, s. 169–185.
- Rorty, Amélie 1992: Descartes on thinking with the body. Teoksessa John Cottingham (toim.): *The Cambridge Companion to Descartes*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rowbotham, Sheila 1976/1986: *Woman's Consciousness, Man's World*. Penguin Books, London.
- Saarinen, Aino 1985: *Vapautta naisille: Puheen- vuoroja naisten historiasta, naisliikkeestä ja teoriasta*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Saarinen, Esa 1983/1984: Synnytys. Teoksessa Sara Heinämaa ja Esa Saarinen: *Olenainen nainen: Naiskuvan filosofiset perusteet*. WSOY, Helsinki.
- Stoller, Robert 1964: A contribution to the study of gender identity. *International Journal of Psychoanalysis*, 45. vuosikerta, 4. numero, s. 220–226.
- 1968/1974: *Sex and Gender: The Development of Femininity and Masculinity*. Maresfield Reprints, Lontoo.
- Stoutland, Frederick 1970: The logical connection argument. *American Philosophical Quarterly*, 7. vuosikerta.
- Tuttle, Lisa 1986: *Encyclopedia of Feminism*. Facts On File Publications, New York, Oxford.
- Weston, Kath 1993: Do clothes make the woman? Gender, performance theory, and lesbian eroticism. *Genders*, 17. vuosikerta, s. 1–21.
- Wittgenstein, Ludvig 1953/1981: *Filosofisia tutkimuksia*. Käänt. Heikki Nyman. WSOY, Helsinki.
- von Wright, Georg Henrik 1971/1993: *Explanation and Understanding*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Zerilli, Linda M.G. 1992: A process without a subject: Simone de Beauvoir and Julia Kristeva on maternity. *Signs*, 18. vuosikerta, 1. numero, s. 111–135.